

АДАМИ КАПИТАЛ МЕМЛЕКЕТТІҢ БАСТЫ БАЙЛЫҒЫ

Кіріспе

Адами капитал – негізгі байлық. Бұл тақырыптың өзектілігі қазіргі замандағы әлеуметтік-саяси және рухани жағдайлармен шартталынған. Адами капитал болмаса, ел дамымайды. Өйткені ғылыми прогресті, тілді, ғылымды дамытатын – адам баласы. Адам баласының интеллекті, ақыл-ойы, білімі болмаса, қалай дамиды? Сондықтан барлық бағдарламалардың бастауында адам капиталы тұруы керек. Мәселен, Кенес Одағы кезінде оның ешқандай басқа мемлекеттермен байланысы болған жоқ. Десек те, мамандардың арқасында барлық сала ілгерілеп отырды. Мұнайы да, түсті металы да жоқ Жапония адам капиталының арқасында дамыған елдердің алдыңғы қатарында келеді. Ал енді өз елімізге тоқталатын болсақ. Адами капиталдың сапасы білім деңгейіне байланысты. Білімнің рөлі ғылыми-техникалық прогрестің дамуы мен механизацияланған және автоматтандырылған еңбек үлесінің ұлғаюына қарай жоғарылайды.

Адам капиталы – бұл таусылмайтын жинақы ресурс, үнемі жаңғырып, жалғасын табатын үдемелі қуат пен шабыт бастауы. Оның өтімді мәні – адамның кісілігі мен кірісін қатар көбейтетін қаражат көзін демеуінде, әрі тұлғалық қабілет-қасиетті ту етіп, соған тұрақтауында, соны өндіре жүзеге асыруда. Адамның қимыл-әрекетінде тұлғалық, кәсіби және әлеуметтік қабілеттер бірін-бірі толықтырған сайын, оның бойынан қосымша қасиет, қабілет қуаты өмірлік күш алады. Адам капиталының бастамасы жалқы емес әрқалай, оның қалыптасу бағыты бірсарында емес, түрлі деңгейде тарамдалып жатады деген тоқтам туындайды. Ал, оның өлшемдері салыстырмалы түрде дара және бір-бірімен түрлі байланыста болатынын аңғарамыз. Өйтсе де, адам капиталын тану жолдары мен өзгерту тәсілдері нақты да кешенді болатынына да күмәнданбаймыз. Адам келбеті мен кісілігі оның капиталын құрастырады. Адам капиталы іргелі де түрлі ерекше идеяларға негізделеді, солардан демеу табады. Оның экономикалық, саяси, ұлттық және тұлғалық түрлері қомақты идеяларды жинақтайды, жебелейді. Адам ресурсы туралы идеяны сабақтау оның бұрынғы даму тәжірибесін жинақтауға және болашақ өзгерістерін болжауға септігін тигізеді. Адам капиталының тәуелсіз де үйлес өлшемдерін-мәдени

негізін, әлеуметтік тірегін, идеологиялық өлшемін, саяси бағытын, тұлғалық құндылықтарын ескерген сайын, олардың мән-мағынасын толығырақ ұғынуға мүмкіндік ашылады. Саясат пен идеологияның мақсаттары, ғылыми және мәдени түсініктері бірде өзара ұқсап, енді бірде өзіндік ерекшелігін білдіреді. Адам құндылығы туралы саяси және азаматтық көзқарастар әрқашан бір-бірімен үйлесе бермейді. Бірақ қос көзқарас бір арнаға тоғысқанда өзекті мәселені дұрыс түсіндірудің дүниетанымдық бағыты тұрақтанады немесе адам факторының рөлін жетілдірудің тың жолдары ұсынылады. Мәдени капиталдың негізін денсаулық, кісілік қасиеттер мен құлшыныстар, экономикалық табыс пен тиімділік әлеуметтік бірлестік пен серіктестік құрайды. Бұл негіздер өмірлік мақсатқа жетудің кепілдігі, ұйытқысы. Адам құндылығы игілік пен ізгілікті жасауда жалғасын табады, арнасын кеңейтеді. Еңбектегі құлшыныс, жасампаз күш-қуат-құндылықтың темірқазығы, қажеттіліктің құрамы және құралы. Қосымша күш-қуаттың қарқындауы, оның айналымда алмасу-мәдени капиталдың құнары. Ол өндіріс тиімділігінің өсуіне, әр жаңа техникалық және информациялық технологияның даму қарқынына, құрылымдық қатынастың эволюциясына адамның ақыл-ойы мен қабілет-қасиетінің өзара ықпалдастығына тікелей байланысты. Сондықтан бүгінгі таңда білімді де білікті жоғары моральдық тұлғаны, рухани және жоғары интеллектуалды ұрпақты қалыптастыру мемлекеттік деңгейдегі басты мәселеге айналу қажет.

Негізгі бөлім

Адами капиталдың ел экономикасындағы рөлін бағалап, оның дамуына тікелей ықпал етіп, көп күш жұмсаған Тұңғыш Президентіміз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев. Тәуелсіздіктің алғашқы күндерінен бастап, адами капиталды дамыту, оның ішінде халықты сапалы біліммен қамтамасыз ету – Елбасы саясатының басым бағытына айналды. Экономикада адами капитал – білім, білік және дағдының жиынтығы ретінде пайдаланады. Сол себепті біздің елімізде адами капиталды дамыту үшін көптеген стратегиялық жобалар жасалды [1].

Адами капитал мәнінің өсу тұжырымдамасы адамды басты мақсат ретінде қарастырады, мұның мәні қоғамдағы оң өзгерістер мен экономикалық көрсеткіштердің өсуі адамның негізгі қажеттіліктерін қамтамасыз етуге әсер етуі және ерікті таңдауға мүмкіндік ашуы қажет. Ал

адамда өз әлемін басқару үшін өзін-өзі басқару мүмкіндігі мен ынта жігерін дамытуға негізгі күштің бәрі бағытталу керек. Сонымен бірге адам капиталының сапасы да білім деңгейіне байланысты.

Қазақстан Республикасындағы адам капиталының дамуын және оның құрылуын зерттеуде негізінен мынадай алға қойылған мәселелерді шешу қажеттілігі туындайды: адам капиталы – экономикалық категория; адам капиталы – соған салынатын инвестиция негізі; адами капиталдың жүйе құрушы статусы теоретикалық экономикалық зерттеу пәні; адам капиталы теориясының көзқарасы тұрғысынан білімге салынған инвестиция; адами капиталдың Қазақстандағы білім беру компоненті; білім беруге салынған салымның адам капиталына тиімділігі; Қазақстан Республикасының білім беру саласындағы жетістіктері мен кемшіліктері. Қоғамды жаңғыртуың негізгі шарты ретінде жаңа әлеуметтік біліктілік пен рөлдерді адамдардың игеруін атай отырып, сонымен қатар қоғамның ашықтығын есепке ала отырып, адамдардың әлеуметтік іс-әрекетінің мәдени дамуы, олардың жедел ақпараттануы, өзгерістер серпінінің өсуі бола алады.

Ал енді адам капиталын қоғамды жаңғырту үшін қолданудағы жақсы жақтарын ажыратып көрсетейік:

- құндылықтар құру арқылы нарықтық ортада әлеуметтік мәселелерді жеңілдету;
- негізгі әлеуметтік жетістіктерді, экономика және әлеуметтік қатынастар саласындағы тәжірибелік біліктілікті игеру арқылы өзінің және қоғамның жағдайы үшін жауапкершілікті нығайту;
- алкогольді өнімдерді тұтынуға, нашакорлықтың және қылмыстың тарауына қарсы тұру, қоғамға жат қылықтарды болдырмау;
- жас өспірімдердің әлеуметтік және экономикалық рөлдерінің жедел өзгертуін игеру арқылы, соның ішінде денсаулығы шектеу қоятын тұлғаларға білім беруді дамыту арқылы, әлеуметтік шығу тегіне қарамастан талантты, білімді жастарды қолдау арқылы қоғамдағы әлеуметтік мобильділікті қамтамасыз ету;
- жастарды ғаламдық әлемге, ашық ақпараттық құрылымға кіруіне қолдау көрсету [1].

Қоғам өзіне инвестиция құйып, білім алатын әр адам үшін еркіндік ресурсы мен таңдауға мүмкіндік беруі тиіс. Ал енді білімге әлеуметтік тапсырыс мемлекет тарапынан жасалатын тапсырыс ғана емес, жанұя және кәсіпорындардың қызығушылығының да жиынтығы болу керек.

Білімнің адам дамуындағы айқындаушы ролін тану адам капиталының теориясына негізделеді, ол теория бір мезгілде адам дамуы тұжырымдамасының пайда болуының теориялық алғышарты және аса маңызды құрамдас бөлігі болып табылады және ол тұтастық қалпында ХХ ғасырдың 60-шы жылдарында қалыптасты.

Адам дамуы тұжырымдамасының мәні мен мағынасын анықтайтын өзекті элементтерінің бірі мемлекет, қоғам және тұлға үшін білімді жоғары басымдық дәрежесіне көтеру болып табылады. Адам дамуы тұжырымдамасының мәні мен мағынасын анықтайтын өзекті мәліметтерінің бірі мемлекет, қоғам және тұлға үшін білімді жоғары басымдық дәрежесіне көтеру болып табылады [2]. Білім беру бір жағынан, тұтас ұлттың интеллектуалды потенциалының дамуы және терендеуінің факторы болса, екінші жағынан – адам мүмкіндіктерінің барынша жүзеге асуының іргелі алғышарты. Білім беру экономикалық өсудің маңызды факторы, әлеуметтік теңсіздікті жеңілдетудің және жұмыссыздыққа қарсы құрал ретінде қарастырыла басталды. Әсіресе білімі және біліктілігі жоғары адам прогрессивті қоғамдық өзгерістердің көзі және қуатты қозғаушы күші ретіндегі өзекті мәселеге айналды. Адами капитал теориясының ғылыми және қоғамдық тұрғыдан танылуына, осы теорияны әзірлеуге ХХ ғасырдағы экономикалық, басқарушылық және әлеуметтік ілімнің аса көрнекті өкілі Питер Друкердің қатысуы өз септігін тигізді. Оның «Білім революциясы» мақаласы ғылыми және саяси тұрғыда кең резонанс туғызды. Автор осы мақаласында былай жазады: «Білім – бүгінгі таңдағы жеке ара нақты капитал. Халық білімін дамыту – капитал жасаудың ең маңызды құралы, ал білімді адамдардың саны, олардың білім сапалары мен осы білімдерді пайдалану – байлық өндірудегі ел қабілетінің ең маңызды көрсеткіші» [3].

Білім жүйесі негізінен заман талабына сай өзгеріп отырады, себебі заман талабына сай маман дайындау жұмыссыздықтың алдын алудың бірден бір жолы. Қазіргі заман нарықтық экономика заманы болғандықтан, нарықтық экономиканың талабына сай бәсекелестікке қабілетті маман дайындау алға қойылған мақсат.

Жастарға берілетін білім еліміздегі бәсекелестік инновациялық дамуға әсер ететін болуы үшін, ең алдымен оқыту үрдісінің мазмұны нарықтандырылуы керек. Нақтылап айтсақ оқу ордаларында оқытылатын әр пәннің көптеген тақырыптары бойынша түсіндірілетін материалдардың мазмұнын қалайша нақты капиталға

айналдыру керектігіне дейін жеткізе баяндауымыз керек. Сонда оқушы алған білімінің құнын бағалай білетін болады. Оны біз оқу материалының «нарықтық құндылығы» деп атадық. Пән мұғалімдерін өз пәндері бойынша әр тақырыптарды сабақта түсіндіргенде, олардың «нарықтық құндылығын» аша білуге үйретуіміз керек. Мұндай тәсілді Президент Н. Назарбаев атап көрсеткендей, «білім экономикасы әдісі» деп атағанды жөн көрдік.

Қазіргі нарықтық қоғамда, жастардың тұлғалық қасиеттерін қандай идеал негізінде тәрбиелеу – ең маңызды тәрбиелік мәселеге жатады. Нарықтық қоғам – кәсіпкерлікке негізделіп құрылған. Сондықтан оны, басқаша айтқанда, кәсіпкерлік қоғам деп те атайды. Кәсіпкерлік қоғамның қозғаушы күші – кәсіпкер. Мұның себебін қоғамдық-экономикалық формациялық заңдылықтан табуға болады. Өйткені, нарықтық қоғамның базисі – жекеменшік, ол адамдардың еркін экономикалық қарекет негізінде жүргізіледі. Ондай іс-әрекетті кәсіпкер ғана атқара алады. Сол себепті өркениетті дамыған елдерде халқының 70–80 пайызы жеке кәсіпкерлікпен айналысып күн көреді немесе байиды. Демек, қазіргі кездегі жастардың тағылым тұтарлық өнегелі тұлғасы – «кәсіпкер» тұлға болып табылады. Алайда бұндай «кәсіпкер» образдарын тұлғалық қасиеттермен, жоғары моральдық және рухани қасиеттерімен үйлестіруіміз керек.

Біз қазір нарықтық қатынастар жағдайында өмір сүріп келеміз. Мұндай нарықтық қоғамның бірқатар өзінше өзгешеліктері бар:

- үдемелі өзгеріс, шапшаң жаңару;
- нарықтық экономиканың инновациялық дамуы;
- әлеуметтік-өндірістік үрдістердің жаппай нарықтандырылуы;
- жаһандық бәсекелестік қабілетін арттыру;
- адам ресурстарын (адами капиталды) көтеру;
- ұлттың интелектісін жоғарылату;
- адамдардың кәсіпкерлік қарекетін дамыту;
- кәсіпкер тұлға тәрбиелеу.

Осындай өзгешеліктердің іске асырылмауының нәтижесінде оқыту үрдісі дағдарысқа ұшыраған сияқты. Нарықтық қоғам дамуының мұндай өзіне тән ерекшеліктері оқыту процесіне мынадай іс-шараларды іске асыруды талап етеді:

- мектептің оқу-тәрбие процесінің мазмұны мен түрлерін жаңарту;
- мұғалімдер мен білім алушылардың нарықтық-экономикалық сауаттылығын арттыру;

- педагогтардың творчестволық-тапқырлық жаңашылдық қабілеттерін көтеру;
- оқытуды ғылым мен жаңа технологияның даму деңгейіне сәйкестендіру;
- жаңаша нарықтық оқыту жүйесін құру;
- оқыту процесіне тың инновациялық оқыту әдісі білім экономикасын ендіру.

Біздің арнайы зерттеулеріміздің нәтижелеріне сүйенсек, оқыту процесінің дағдарысқа ұшырауының мынадай себептерін көрсете аламыз.

- оқытудың мазмұны мен жастарды тәрбиелеудің идеологиясы осы заманғы бәсекеге қабілетті нарықтық қоғамның дамуымен сәйкестендірілмеген;
- оқыту процесі, инновациялық нарықтық экономиканың шапшаңдатарлықтай ықпал етпеген;
- еліміздегі саясат, экономика, ауыл шаруашылығы, сауда-саттық салалары сияқты, мектептің оқу-тәрбие жұмысы нарықтандырылмаған;
- оқушыларды тәрбиелеуде қандай тұлға қалыптастыру мәселесі шешілмеген;
- болашақ мұғалімдерді даярлау ісі қазіргі жаһандық бәсекеге қабілетті нарықтық экономиканың даму деңгейіне сәйкес келмейді.

Нарықтық оқыту жүйесінің ең негізгі мақсаты нарықты экономиканы дамытуға қабілетті жоғары «кәсіпкер» деп аталатын жаһандық бәсекелестіктің талабына сай, жаңаша тұлға тәрбиелеу болып табылады. Себебі, өзіміздің тұрып жатқан нарықтық қоғамның базисі, бұрынғы үйреншікті қоғамдық меншіктен, жекеменшікке ауысқан. Сондықтан да еліміздің бар байлығы жекешелендіріліп, жекеменшік еңбеккерлерге бөлініп берілген. Халқымыздың бәрі жекеменшікпен айналысып күн көреді. Олардың тіршілік ету көзі – кәсіпкерлік қарекет. Олардың негізгі қызметі күнделікті күн көріс тірлігі, кәсіпкерлік деп аталады [4].

Адами капитал теориясының пайда болу, қалыптасу, даму тарихына үңілсек, оның тарихи түп-тамыры политэкономия классиктерімен байланысты екендігін көрсетеді. У. Петти, А. Смит, Д. Рикардо алғаш рет адамның құндылығын бағалауға талпыныс жасады, білімнің халық және тұтас алғанда ел үшін экономикалық маңыздылығын көрсетті, адамның өндіргіш қабілеттерін капитал элементтері ретінде қарастырды. Айталық ағылшын классикалық политэкономиясының негізін қалаушы У. Петти 1664 жылы жарық көрген «Даналарға сөз» еңбегінің екінші тарауында «халық құндылығы» туралы жазған болатын. У. Петтидің айтуынша «бұрынғы ең-

бектің нәтижесі болып табылатын, елдің байлығы, мүлкі немесе қоры тірі әрекет етуші күштерден еш айырмашылығы жоқ, керісінше, бірдей бағалануы тиіс» [3].

А. Смиттің пікірінше, оқумен үйренген еңбек адамның сол оқуға кеткен шығындарын бірнеше есе қайтарады және қарапайым еңбекке қарағанда үстеме табыс әкеледі. Д. Рикардо, қарастырылып отырған мәселеде, негізінен А. Смиттің көзқарастарын ілгерілетті. Рикардо да білім берудің рөлін ерекше жоғары бағалаған. Ол елдің экономикалық дамуында артта қалушылығы басқа да себептермен қатар «халықтың барлық топтарындағы білімнің жетіспеуінде» деп есептейді. Ал Дж.С. Милль болса, адам қабілеттерін еңбек өнімділігінің факторы ретінде қарастырып, оқыту мен тәрбиелеудегі еңбекті өнімді іс-әрекетке жатқызған. Дж.С. Милль алғашқы рет білім беруді «нарық шарасыздығының», яғни нарықтың механизм тиімсіздігінің мысалы ретінде көрсетті.

К. Маркстың экономикалық теориясында да адамның жасампаздық қабілеттеріне үлкен көңіл бөлген. К. Маркс қабілеттіліктерді «ең басты жинақталған байлық, жанды еңбекте өмір сүретін өткен еңбектің сақталған маңызды нәтижесі» ретінде қарастырған. Сондай-ақ, К. Маркс адамның белгілі бір еңбек саласындағы дайындығы мен дағдысын қалыптастыру үшін белгілі бір білімнің қажеттігін, сол білімді алуға шығын жұмсалатынын атап көрсеткен. Маркс капитал ұғымын жұмысшы күшіне қатысты ерекше мағынада қолдана отырып, тікелей өндіріс үрдісі тұрғысында жұмыс уақытын үнемдеуді негізгі капитал өндірісі ретінде қарастыруға болатынын атап көрсеткен. Бұл жерде экономист негізгі капитал ретінде адамды таңдаған. Бірақ, К.Маркс көзқарастар жүйесінің негізгі идеясы адам капиталы теориясынан алшақ. Оның ойынша, жұмысшы күші – еңбектің байлығы, ал капиталға оның сатып алушысы – капиталистің қолында өзгермелі капитал формасында ауысады.

Жоғарыдағы классикалық политэкономия өкілдерінің көзқарастарын талдай келе, мынандай қорытындыға келуге болады:

1. Олардың зерттеулерінде адамның сапасы – өндіріс тиімділігінің маңызды факторы екендігі байқалады.
2. Адамның маңызды сапалары білім беру мен тәрбие арқылы қалыптасатындығы.
3. Қабілеттілікті қалыптастыру шығындарды қажет екендігі.
4. Адамның қабілеттері капитал элементі екендігі.

5. Білім берудің экономикалық өсуге тікелей үлес қосатындығы негізделеді.

Одан әрі XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басында экономикалық талдауға «адам капиталы» ұғымын енгізу Фишер, Дж.Кларк, А. Маршалл, Л. Вальрас, В. Парето және т.с. сияқты экономистердің еңбектерінде негізделеді [5].

Осындай жаһандану заманында әркімнің тіршілігінің танымы, ісінің өнімді, табысының толымды болуы, әлемдік бәсекеге төтеп беруі қай кісінің болса да өзінің қабілеті мен тапқырлығына, білім-біліктілігіне, творчестволық қарымдылығына байланысты болатындығы күнделікті ақиқат аксиомаға айналғаны белгілі. Осындай ғаламдық үдеріске сай «адам қабілеті», «адам ресурсы», «адам факторы», «адами капитал», «білім экономикасы» деген сияқты жаңа әлеуметтік-педагогикалық ұғымдар пайда болуда. Осы заманда адамның интеллектуалдық қабілеті өркениетке өрлеудің, жаһандық бәсекеге қабілетті болудың шешуші факторына айналып отыр.

Қазіргі қарыштап, қарқынды экономикалық және инновациялық-технологиялық даму кезеңінде адамның кәдімгі қабілеті мен дарыны әлемдік бәсекелестік жарыста озып шығуы үшін жеткіліксіз болып отырғаны бәрімізге мәлім. Мұндай «әлемдік бәйгеде» басқадан қалмау үшін үйреншікті қазақы пысықтық пен ептілікті творчестволық және бәсекелестік қабілеттіпен толтыруымыз керек. Заманымыздағы бұл ерекшелік қасиеттер, творчестволық қарекет пен бәсекелестікке бейім кәсіпкер тұлға тәрбиелеуге бағытталуы тиіс.

Білім беруді реформалау мен оқыту процесін түрлендірілуінің теориялық және дидактикалық аспектілері М. Даниловтың, Л. Знаковтың, И. Огородниковтың, М. Скаткинның, В. Ледневтің, В. Давыдовтың, М. Махмутовтың, С. Сатыбалдиннің, Қ. Аганианның, М. Құдайқұловтың, Ә. Мүсілімовтың еңбектерінде тандалған.

Егер жекелеген өлшемдерді алатын болсақ, Қазақстан халықтың «тапқырлық» деңгейі (яғни, технологиялық идеялардың дамуы), ғылыми-зерттеу базасының, дәл ғылымдағы білімнің сапасы бойынша, сондай-ақ базалық инфрақұрылымның жаман емес жағдайына қатысты айтарлықтай жоғары бағаланады.

Алайда біздің еліміз бұл артықшылықтарды нақтылы «капиталдандыру» мүмкіндігін қамтамасыз ететін факторлар бойынша көп жұмысты қажет етеді. Ал мұнда «ақыл-ойдың сыртқа кетуінің» жоғары деңгейі де, жаңа технологиялар мен қызметтерді лицензиялаудың

күрделі ресімдері де, интеллектуалдық меншік құқықтарын қорғаудың төменгі деңгейі де, білім беру мен ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарды инвестициялау жөніндегі аз әулет те бар.

Қазақстан Республикасының білім беру стратегиясындағы басты концепция – ұлттық білім моделін жасау. Ұлттық білім үлгісінің негізгі мақсаты – адамның ең негізгі құндылық ретінде мойындау және сол тұрғыда қалыптастыру, оның қоғамдағы орны мен рөліне, әлеуметтік жағдайына, мәдени-рухани дамуына ерекше мән беріп, сол арқылы оның рухани жан дүниесінің жетілуіне, әлеуметтік-саяси көзқарастарының, шығармашылық еркіндігі мен белсенділігінің, әлеуметтік мәдениетінің, кәсіби іскерлігінің қалыптасуына жағдай туғызу. Яғни, келешек маман білікті әрі білімді, ең алдымен рухани тұрғыда кемелденген, ұлттық ділі мықты, әлеуметтік мәдениеті қалыптасқан, халық, ұлт алдындағы жауапкершілік сезімі жоғары дара тұлға болуы тиіс. Оны, ең алдымен, өз елінің азаматы, адамгершілігі мол творчестволық тұлға, елдің жанашыры, келешектің иесі, халқының тірегі ретінде тану керек, соған мүмкіндік жасалуы тиіс. Өйткені бүгінгі білім алушыға тек маман ретінде ғана қарау жеткіліксіз.

Осы орайда, Қазақстан Республикасы білім және ғылым министрлігінің «Основы кредитной системы обучения в Казакстане» деп аталатын ұжымдық монографиясында елдің келешектегі білім беру саласындағы тұғырнамалар анықталып, ол кәсіби білім берудің тек жоғары сапасымен ғана емес, сонымен бірге азаматтық қоғам іргетасы ретіндегі жаңа білім беру философиясымен де айқындалмақ делінген. Онда біршама негізгі міндеттер де анықталған:

- икемді, мобильді жоғары білім беру жүйесін қалыптастыру;
- жоғары оқу орындарының адаптациялық потенциалын көтеру;
- оқу орындарындағы академиялық және ұйымдастыру құрылымын, ондағы инфрақұрылымдарды жетілдіру;
- әдістемелік жүйені және білім беру технологиясын реформалау;
- педагогикалық үрдісті жетілдіру, педагогикалық құрам сапасын жақсарту.

Бұл айтылғандардан туындайтын мәселе, шындығында, ұлттық идея негізіндегі кешенді білім беру философиясын қалыптастыру қажеттілігінің бар екендігі. Елдің экономикалық деңгейі мен оның әлемдегі бәсекелестік ұстанымы бірінші кезекте оның

адамдарының сапасына – адамдық капиталға байланысты екенін көрсетеді.

Қорытынды

Сонымен біз білімді капиталға айналдыру технологиясы арқылы екі бірдей мәселені шешуге болатынын анықтадық. Біріншіден, адами капиталды дамытудың негізгі жолы білім жүйесін дамытып, бәсекеге қабілетті маман дайындай аламыз. Екіншіден, білімді капиталға айналдырудың технологиясы арқылы кәсіпкер маман дайындай аламыз, бұл дегеніміз жұмыссыздықты жоюға көп көмегін тигізбек.

Осы заманғы нарықтық қатынастардың кәсіпкерлік негізінде атқарылатыны белгілі, ал кәсіпкерлік қарекеті тиімді жүргізу тек қана кәсіпкердің қолынан келетін іс. Сондықтан өркениетті елдерде жастарды кәсіпкерлікке баулу мәселесіне ерекше назар аударады.

«Кәсіпкер тұлға» әр түрлі ғылымдар саласы бойынша жан-жақты зерттелуде: философиялық тұрғыдан, кәсіпкер – өзінде және басқаларды да өз бетінше табыс тауып, күн көруге ұйымдастыра алатын, жұмысқа ынталылығы мол, жауапкершілігі жоғары, тәуекелге бара алатын, басқарушылық қабілеті ерекше тұлға; экономикалық тұрғыда, кәсіпкер – еңбек пен өндіріс құралдарын, материалдар мен қаржыны дұрыс пайдаланып табыс табатын, шаруашылыққа инновациялық өзгерістер енгізуге епті, іскер маман; әлеуметтік тұрғыдан қарағанда, кәсіпкер – әлжуаз халыққа демеушілік көмек көрсететін, қоғамға пайда келтіретін, меценат әрі еңбеккер; құқықтық мақсатта қарасақ, кәсіпкер – шаруашылықты заңдылық тұрғысынан дұрыс жүргізетін жеке тұлға; психологиялық мағынада,

кәсіпкер – өзіне сенімі зор, қызыметкерлерінің ынтасын көтере білетін жақсы ұйымдастырушы; педагогикалық өнегесі, кәсіпкер – білімді маман болуға, шығармашылықпен ойлауға, шаруашылықты шебер жүргізуге, бәсекеге қабілетті тұлға дәрежесіне көтерілуге үлгі болу. Демек, кәсіпкер – өз әл-ауқатында көтеретін нағыз саналы, іскер еңбекқор. Сондықтан қай тұрғыдан алып қарасақ та, оның позитивті аспектілерін аңғарамыз. Бұл қазіргі заман адамына қойылатын талап десек те болады.

«Елді жаңғырту стратегиясын іске асырудың табыстылығы, ең алдымен, қазақстандықтардың біліміне байланысты. Білім беру саласында «Назарбаев университеті, «интеллектуалдық мектептер», секілді жобалар ерекше басымдыққа ие болмақ». Ендігі жерде экономикамызды жеделдете модернизациялап, инновациялық-индустриялық экономикаға көтеру үшін «Қазақстанға біздің ұлтымыздың әлеуетін оятуға және жүзеге асыруға жағдай жасайтын интеллектуалды төңкеріс қажет». Бұл міндет «Интеллектуалды ұлт – 2020» жобасы негізінде жүзеге асырмақ. Ендеше, білім бүкіл еліміздің интеллектісін дамытатын барометрге айналатын болады. «Біздің ендігі міндет – қазақстандықтардың, бірінші кезекте жастардың, білімділікке, интеллектіге деген көзқарастарын өзгерту» керек екендігін Президент Н. Назарбаев өзінің әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дегі оқыған дәрісінде айқындады. Бұл еліміздегі білім арқылы болашаққа интеллектуалдық секіріс жасалатындығын білдіреді. Ендеше, «өмір бойы білім алу» әрбір қазақстандықтың жеке кредосына айналуы тиіс» деген Президентіміздің заманауи маңызды қағидасын әрқайсысымыз жүзеге асыруға ұмтылатын боламыз.

Әдебиеттер

- 1 Назарбаев Н.Ә. Қазақстан халқына жолдауы «Қазақстан экономикалық, әлеуметтік және саяси жедел жаңару жолында» // Астана, 2005. – 18 б.
- 2 Сүлеймен Мәмет. Адами капиталды қалыптастыратын фактор – білім // Еге-мен Қазақстан. – 2011. – 7 қазан.
- 3 Мамыров Н.К. Проблемы развития экономики и образования в Казахстане. – Алматы, Дәуір, 1998. – 351 с.
- 4 Құдайқұлов М.Ә., Қозыбай А.Қ., Орақова А.Ш. Білімді капиталға айналдырудың технологиясы. – Алматы, 2012.
- 5 Нарibaев К.Н., Жумамбаев С.К., Нусупова А.Н. Инвестиции в человеческий капитал. – Алматы: Қазақ университеті, 1998. – 59 с.
- 6 Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі / ҚР-дың 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы // Қазақстан жоғары мек-тебі. – № 1. 2004. – 5-19 б.
- 7 Мухамаджанова А.Г. Человеческий капитал Казахстана: формирование, состояние, использование. – Алматы: Ғылым, 2001. – 276 с.
- 8 Сарбасова Т.С. Образование как фактор повышения заработной платы в концепции человеческого капитала // Вестник КазГУ. – 1998. – № 9. – С.14.
- 9 Мамыров Н.К., Акчұры Ф. Человеческое развитие в Казахстане. – Алматы: Экономика, 2003. – 173. – 181 с.

- 10 Беккер Г. Человеческий капитал (главы из книги) // США: экономика, политика и идеология. – 1993. – № 11. – С. 109-119.
- 11 Критский М. Человеческий капитал. – Л., 1991. – 119 с.
- 12 Нестеров Л., Аширова Г. Ұлттық байлық және адам капиталы. – Алматы, 2008, – 278 б.
- 13 Әкімқов С., Баймұхаметова А.С., Жанандаров У.А. Экономикалық теория. – Алматы, 2009- 346 б.
- 14 Назарбаев Н. «Жұмыспен қамту – 2020» бағдарламасы. 2012
- 15 Есенғалиев С. Адами капитал өсімі // Мәңгілік ел. 2011, – 17- 22 б.
- 16 Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты 2013 жылғы Қазақстан халқына Жолдауы.
- 17 Мырзалинова А. Білім беруді жаңғырту // 2012. – № 31. – 13 наурыз.
- 18 «Қазақстан адами капитал бойынша 2020 жылға дейінгі стратегиялық даму жоспарын асырып орындайды» бағдарламасы. – 2011
- 19 Нұрдәулет Ақыш. Адами капитал – мемлекет байлығы // Президент және халық. – 2012. – 13 сәуір.
- 20 Изотов М.З. Формирование человеческого капитала в Казахстане. – Алматы, –2011.
- 21 Молдабеков Ж.Ж. Адами құндылықтардың қажеттілігі // Ақиқат 11, 2012 жыл
- 22 Замза Кодар. Гендер и человеческий капитал. Человек и наука в современном обществе. – Алматы, 2012.

References

- 1 Nazarbaev N.A. Kazakhstan halkina zholdauy “Kazakhstan ekonomikalik,aleumettik zhane sayasi zhedel zhanartu zholinda “Astana, (2005).-18b. []
- 2 Suleimen Mamet. Adami kapitaldi kalipstiratin factor-bilim // Egemen Kazakhstan.-(2011).-7kazan.
- 3 Mamirov N.K. Problemy razvitiya ekonomiki i obrazovaniya v Kazakhstane.-Almaty,dair,(1998).-351 s.
- 4 Kudaikulov M.A, Kozibay A.K, Orakova A.S. Bilimdi kapitalga ainaldirudin technologiyyasi. –Almaty, – (2012).
- 5 Naribaev K.N., Zhumabayev S.K., Nusupova A.N. Investicyi v kapital. Almaty; Kazakh universiteti.(1998).-59s.
- 6 Kazakhstan Respublikasinin Bilim zhane gilim ministriligi / Kazakhstannin (2015) zhilga deingi bilim berudi damitu tuzhir-imdamasi// Kazakhstan zhogary mektebi.- №1. (2004).-19b/
- 7 Mukhamadzhanova A.G. Chelovecheskiy capital Kazakhstana: formirovanie, sostoianie, ispolzovanie.- Almaty: Gilim, (2001). – 276 s.
- 8 Sarbasova T.S. Obrazovanie kak faktor povishenie zarabotnoi platy v koncepcyi chelovecheskogo kapitala
- 9 Mamirov N.K., Akchury F. Chelovecheskoe razvitie v Kazakhstane.-Almaty: Ekonomika, (2003).- 173. -181s.
- 10 Bekker G. Chelovecheskiy capital (glavi iz knigi) // USA: Ekonomika, politika i ideologiya. -193.- №11.S.109-119
- 11 Kritskiy M. Chelovecheskiy capital.-L.,(1991).-119s
- 12 Nesterov L., Ashirova G. Ulitik bailyk zhane adam kapitali.-Almaty, (2008),-278b.
- 13 Akimkov S., Baimukhambetov A.S., Zhanandarov U.A. Ekonomikalik teoriya.-Almaty, (2009)-346b.
- 14 Nazarbaev N.”zhumispen kamtu- (2020) ”bagdarlamasi. (2012)
- 15 Esengaliev S. Adami capital osimi// Mangilik el. (2011), – 17- 22 b.
- 16 Kazakhstan Respublikasinin Prezidenti-Elbasy N.A.Nazarbaevtin “Kazakhstan-(2050)”strategiyasi kaliptaskan memleket-tin zhana saiasi bagiti”atti (2013)zhilgi Kazakhstan halkina Zholdaui.
- 17 Mirzalinova A. Bilim berudi zhangirtu// (2012). – № 31. – 13 nauryz.
- 18 «Kazakhstan adami capital boinsha (2020) zhilga deingi strategiyalik damu zhosparin asirip orindaiddi» bagdarlamasi. – (2011)
- 19 Nurdaulet Akish. Adami kapital – мемлекет bailigi // Президент және халық. – (2012). – 13 сәуір.
- 20 Izotov M.Z. Formirovanie chelovecheskogo kapitala v Kazakhstane. – Almata, – (2011).
- 21 Moldabekov Zh.Zh. Adami kundiliktardin kazhettiligi. Akikat 11. (2012) zhil
- 22 Zamza Kodar. Gender i chelovecheskiy capital. Chelovek i nauka v sovremennom obshestve.Almata, – (2012) г.
- 23 Habermas, J. (1973) Stichworte zur Theorie der Sozialisation // Habermas, J. Kultur und Kritik. Frankfurt a. M.: Suhrkamp. S. 118–194;